

Cesta masek: Opravdu univerzální metoda

Ondřej Koudela

UK FSV

Únor 2007

Obsah

Cesta masek:

Opravdu univerzální metoda.....	1
Úvod	2
Stručně obsah knihy	2
Straussova metoda	4
Popis	4
Hodnocení.....	4
Otázka aplikovatelnosti	5
Závěr	6
Literatura	6

Úvod

Práce se věnuje severoamerickým indiánům a jistým specifickým součástem jejich umění – tanečním rituálním maskám – a hledá spojitosti mezi mytologií a ztvárněním některých typů takových masek, jímž se cítí být znepokojen, a jehož opodstatnění mu uniká. Začíná tedy sbírat indiánské mýty a postupně poodhaluje tajemství, které nám dosud bylo skryto.

V této práci, kromě nutného shrnutí obsahu knihy, se budu zabývat zejména metodou Claude Lévi-Strausse, zejména pak její aplikovatelností na jiné problémy a tím, co nám poté taková metoda může nabídnout zajímavého.

Stručně obsah knihy

V první části knihy autor píše stručný úvod a seznamuje nás s otázkami, na které se rozhodl hledat odpověď. Poté následuje jakési autorovo přihlášení ke strukturalismu, kdy obhajuje teze, že tyto masky není možné zkoumat jako objekty samy o sobě. Poté dodává, že pokud chceme prokázat rozdílnost dvou masek, musí se lišit význam, který má taková maska v dané kultuře, od významu masky druhé.

V kapitole II přichází na řadu první maska – **swaihwé**. Autor nabízí její podrobný popis s důrazem na rysy, které ho zaujaly (vystouplé oči, povislý velký jazyk atd.), a několik fotografií.

Dodává, že masky původně vypadaly ještě trochu jinak – byly zdobeny peřím a chlupy, což mělo také svůj význam. Oděv tanečnicka byl převážně bílý či světlých barev.

Masky všeobecně byly bohatstvím, patřily jen těm nejzámožnějším rodům a objevovaly se jen při zvláštních slavnostech – potlachu. Tanec masek měl na přítomné očistný účinek, masky přinášely štěstí či dopomáhaly k bohatství (takto jsou prezentovány v různých Strausse sebraných mýtech). Zde se autor zastavuje a rozvíjí úvahy o rozdílech těch masek swaihwé, které se vyskytly u kmenů na pobřeží a těch na ostrově Vancouver. Píše, že podle mýtů zatímco pevninské mýty hovoří o vyzvednutí těchto masek z hlubin vody, ostrovní mýty hovoří o jejich pádu na zem z nebe. Liší se také zápletky mýtů.

Na základě těchto poznatků dochází k závěru, že protože mýty pevninské se snadněji transformují na ostrovní, byly masky předány a šířily se tímto směrem (z pevniny na ostrov). Migrace těchto masek se tedy ukazuje jako podstatná a je třeba vzít ji v úvahu. Dále autor složitě rozvíjí vztah mezi maskami a některými specifickými kategoriemi – měď, zemětřesení apod. - za pomoci dalších mýtů.

Maska **dzonokwa** je podle Strausse pravým opakem masky swaihwé (autor to však popisuje jako „vztah opozice a korelace“). Ve většině mýtů vystupuje dzonokwa jako zlá obryně či ježibaba, která unáší děti, ale ne vždy se vůči lidem chová čistě negativně. Masky je převážně černá, namísto peří doplněna chlupy, očníce jsou vpádlé, ústa vyšpulená (podle názoru autora tato pozice rtů nedovoluje vystrčit jazyk). Tanečník s takovou maskou se halí do tmavých látek či medvědí kůže. Masky dzonokwa podle většiny mýtů pocházejí z hor či z lesa, a tedy – aspoň tak Strauss tvrdí - „z daleka“. Kapitulu uzavírá tvrzením, že tyto masky jsou v opozici. V páté kapitole se k tomu vyjadřuje dále a za pomoci dalších mýtů dokládá, že jsou masky nejen v opozici, ale že jsou také komplementární.

Dzonokwa je v každém případě vždy vlastníkem nějakého bohatství (zpravidla nějaké předměty užitečné při potlachu – takže především měď), které dostávají její lidští chráněnci či přemožitelé. Autor poté uzavírá práci návratem ke strukturalismu, opakuje, že masky (které by podle autora nikoho nenapadlo srovnávat) nejsou vysvětlitelné samy o sobě, že jsou součástí systému, uvnitř kterého se vzájemně přetvářejí. Poznámka učiněná při popisu na začátku knihy, že nosy některých masek jsou vyvedeny ve tvaru ptáka s rozevřeným či zavřeným zobanem¹, již nedoznává další autorovy pozornosti a z úvah nad konkavitou a konvexitou masek je vypuštěna.

V dalších dvou kapitolách se autor věnuje vzniku mědi – nejprve mýtům, ve kterých se hovoří o získání první mědi a uspořádání prvních potlachů. V mýtech je vznik mědi či její přinesení do vesnice, získání od dzonokwy... popisován různě, většinou měď přichází ze země. Symbolicky některé mýty odkazují k tomu, že při zpracování mědi vznikají jedovaté páry. V některých případech je měď nejprve přístupná všem a po nějaké události se z ní stane prvek, který hierarchizuje společnost dle jejího vlastnictví.

¹ Což mě velmi zaujalo a na bližší vysvětlení jsem se těšil

Jestliže jsou tedy tyto masky zaměnitelné za měď, pak se tím podle Strausse vysvětlují neobvyklosti jejich vizáže. Jejich vodní versus vzdušný původ je řadí údajně mezi prostředníky, kteří seskupují právě termíny nebe a podsvětí (vody). Dále je ještě prostřednictvím mýtů rozebírán inverzní vztah vzhledu těch dvou typů masek.

Autor shrnuje svou práci mimo jiné tak, že znaky masek swaihwé a dzonokwa nám připadají jako nepochopitelné a že je pochopíme když je zasadíme do struktury, do které patří a takto je vysvětlíme. Ještě se věnuje maskám xwé-xwé (vlastní je Kwakiutlové), ale ty označuje jen za odvozené a převzaté masky swaihwé.

Straussova metoda

Popis

Autor se cítí nespokojen kvůli zvláštnímu ztvárnění rituálních tanečních masek používaných indiány. Vybírá jeden typ masky (swaihwé), který se ve velmi podobném ztvárnění vyskytuje u více kmenů (u cca 12) a provádí jeho deskripci. Prohlašuje (přiklání se tak ke strukturalismu), že takový jev nelze vykládat jako jev sám o sobě, ale vždy v souvislostech s místní kulturou. Počíná tedy sbírat a analyzovat mýty těchto indiánů a hledá v nich stopy po vzniku těchto masek či vysvětlení jejich výrazných vlastností. Hojně je nachází, odhaluje vztahy mezi maskou či jejími vlastnostmi a některými dalšími jevy či předměty (měď, zemětřesení apod.). Dále se objevuje další maska – dle Strausse komplementární, opačná k té prve popsané. Také se vyskytuje pod společným názvem (dzonokwa) ve více exemplářích u více indiánských kmenů.

Autor z mýtů například zjišťuje, že ostrovní (Vancouver) a pevninští indiáni se liší v tom, odkud tvrdí, že masky přišly. Jedni je mají v mýtech jako něco přicházející z hlubin vod, druzí z nebe, spontánně. Na základě toho, kterým směrem je možné snadněji jeden mýtus o původu transformovat do druhého, vyvozuje, odkud masky pocházejí původně a kam se později přenesly (jeho závěr souhlasí se závěry jiných badatelů).

Hodnocení

Napadly mě hned 4 důvody, kterými bych si vysvětlil, proč pro mě nebylo vůbec jednoduché Straussovou metodu zhodnotit a proč mám sklony stavět se k ní spíše kriticky a odmítavě.

Za prvé, není jistě nic těžkého zpochybnit mé zkušenosti a dostatek vědomostí k tomu, abych mohl tu či onu metodu hodnotit objektivně.

Za druhé, nepohybují se na poli sociologické metody, ale na poli metodologie vědy sousední (antropologie). Ač se jedná o sousední obory, necítím se tak jistý v kramflecích. Budu proto postupy páně Strausse hodnotit z pohledu metodologa-sociologa. Z toho zákonitě vyplývá, že budou

mé poznámky spíše kritické. Domnívám se ale, že Strauss se vyhýbá i některým zásadám, o kterých si myslím, že by měly být společné jakékoliv výzkumné činnosti, ať už na poli sociologie či antropologie. Zejména pak je to demonstrativní a zcela jasné popsání metody (viz za třetí), kterou autor považuje a popsání postupného vývoje zkoumání tak, aby bylo v kterékoli fázi jasné, co autor provádí a co jej k tomu vede.

Za třetí, metodologie není z práce jasně čitelná. Nejsem vášnivý pozitivista, nepotřebuji armády čísel – kvalitativní nástroje používám velmi rád a cením si jejich přínosu a specifík, která nabízejí. I přesto, že se nebráním mnohem „volnějším“, ne striktně metodologicky ukotveným postupům, metodologie Straussova mi přijde mlhavá až zastřená (někdy např. zbytečně složitými výroky o trivialitách), nikde pořádně nevysvětlená.

Za čtvrté, měl jsem často osobní, velmi závažný problém s osobním autorovým úsudkem, např. že skutečně tento mýtus je možné vyložit takovým způsobem. Samotné mýty jsou uspořádáním velmi odlišné od většiny těch, které jsem doposud znal, ale to mi nijak nevadilo. Jen mi občas přišla některá Straussova odvození trochu křečovitá, jako by autor chtěl za každou cenu, aby dobře zapadla do jeho výkladu.

Na rozdíl od některých autorů, kteří kritizují Strausse za to, že není v této práci strukturalistický, já bych spíše poznamenal, že v některých směrech je příliš vědecký a v jiných zase nedostatečně. Nedostatečnou vědeckost vidím jako absenci ostentativního přístupu ve smyslu „Drahý kolego, čtenáři. V této práci používám tu a tu metodu. Zde ji charakterizují a jasně vymezují.“ Toto Strauss nečiní. Naopak demonstruje svou vědeckost slovníkem, který je někdy až úsměvný tím, jak složitě jsou formulovány některé poměrně banální myšlenky (dřevěné masky jsou ve „vztahu korelace a opozice“ apod.).

Otázka aplikovatelnosti

Není rozhodně sporu o tom, že taková metoda je aplikovatelná – proč ne. Není ale jasně definovaná, dovoluje poměrně velké množství různých závěrů, z mého pohledu je jistě diskutabilní.

Autor by totiž klidně mohl aplikovat takovou metodu např. na loutkové postavičky Spejbla a Hurvínka. Mohl by se cítit – a bylo by to pravděpodobné – znepokojen obludně vystouplými očima z hlavy těchto loutek a v mýtech (příbězích), které se k nim vážou, by mohl pátrat po souvislostech mezi jejich kulturou, uměním a takovýmto ztvárněním. Došel by nejspíše k závěru, že takto vystouplé oči jsou symbolickým vyjádřením neustálého údivu nad děním, které se v okolí těchto postaviček odehrává. Mohla by následovat rozsáhlá kapitola nastolující nový pojem „údivný exoftalmus“, a provádějící ukotvení této nové epistemologické jednotky do soustavy ostatních. Jistě by se ke slovu dostal i zvláštní, houpavý způsob chůze, kdy postavička šourá nohy po zemi, jejich vysoko posazené hlasy či pověstné Hurvínkovo „Cha-chááááá!“.

Pak bychom mohli začít hledat, zda vůči konkávnímu houpavému vysokému zpracování údivně exoftalmického Spejbla a Hurvínka neexistují nějaké komplementárně pojaté postavy – tedy enoftalmické, konvexní, statické, hluboké. Ve vztahu korelace a opozice by mohl stát například Maxipes Fík (jen bychom museli nějak vysvětlit, proč se domníváme, že je konvexní, a naopak krásným protikladem Hurvínkova „Cha-cháááááááá“ je Fíkovo „Ááááájjoooooo...“)².

Možná by se podařilo najít takovou postavičku dokonce v tom samém večerníčku – i když by pak asi její komplementarita a odlišnost byla vyjádřena jinými vlastnostmi než konvexitou rysů obličejové části (pokud si vzpomínám, dokonce i Žeryk je konkávní). A tak dále...

Nerad bych byl nařčen z toho, že se zde vysmívám strukturalistům či Lévi-Strausovi. Chtěl jsem jen naznačit, že využitelnost a aplikovatelnost použité metody mi přijde široká a univerzální až příliš. Mám-li hovořit bez nadsázky, pak považuji Strausovu metodu za aplikovatelnou, například by s ní mohl zkoumat vesničku Montailou či vesnické obyvatelstvo středního Slovenska. V každé z těchto entit by se jistě našly nějaké umělecké předměty hodné zájmu autora (pomlázky, žluté kříže, zvláštní šáčky s bylinkami používané v Montailou jako antikoncepční prostředek...). Jistě by bylo možné vysvětlovat smysl těchto předmětů pomocí Strausovy metody a jistě by také došlo k jejich vysvětlení.

Závěr

Podívali jsme se tedy na metodu Claude Lévi-Strausse a prohlásili ji za aplikovatelnou. Předvedli jsme hned několik způsobů, jak by bylo možné takovou aplikaci provést. Vyjádřil jsem určité pochybnosti o velikosti přínosu výsledků získaných po aplikaci takové teorie v praxi.

Občas se mi stává, že narazím na autora či názor, se kterými jednoduše nesouhlasím a považuji to za zcela přirozené. Když ale seberu odvalu a otevřeně vyjádřím, že s jejich názory nesouhlasím, vždy mě hlodá svědomí, zda to není jen tím, že jsem tématu dostatečně neporozuměl, či zda třeba nemám příliš omezený přehled na to, abych mohl taková díla hodnotit. Na druhou stranu je ale pravda, že rozsah práce by odbornější rozbor metody Strausse jen stěží dovolil a snad jsem na těchto stránkách prokázal, že jsem si zadanou literaturu přečetl a udělal si na ni svůj názor.

Literatura

Lévi-Strauss, Claude: **Cesta masek**. Praha, 2004.

² Dalším dobrým prvkem, který je vůči Hurvínkovi či Spejblovi ve vztahu korelace a opozice, je Krakonoš. U této postavy bych dokonce na základě grafické analýzy siluety byl ochotný hájit stanovisko, že se jedná o převážně konkávní pohádkovou postavu. Jistě bych i iobhájil její hlubokost, enoftalmitu, anšouravost a jistě také uznáte, že Krakonoš se jen tak něčemu nediví...